Emre Aracı

FLORANSA HATIRASI

Rönesans güneşinin parladığı Floransa kentinde Medici Ailesi'ne ait Palazzo Medici Riccardi'de Zubin Mehta'nın müzisyenleriyle "Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği" temalı bir konser yöneten yazarımız şef Emre Aracı, şehrin hafızasında gezinerek Rossini'nin İstanbul'daki Donizetti'ye yolladığı mektubunun, "Ressam-ı Hazret-i Şehriyari" Fausto Zonaro'nun ve Çaykovski'nin Madame von Meck'e yazdığı mektupların izini sürüyor.

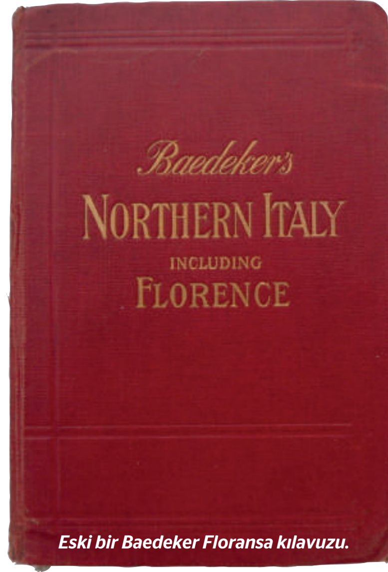

Bardini Bahçesi'nden Floransa ve Santa Maria del Fiore Katedrali.

Saatte 300 kilometre süratle bir ok gibi zifiri karanlık bir tünelin içinde gidiyoruz; kırmızı bir ok bu, daha doğrusu "Freccia Rossa". Bologna'dan bindiğimiz bu İtalyan treninde kulaklarımız tıkanıyor, çınlıyor gibi oluyor; yutkunarak açmaya çalışıyoruz. Sanki içinden geçip gittiğimiz şey bir demiryolu tüneli değil de zaman tüneli; diğer ucundan "gençleşmiş olarak mı acaba çıkacağız?" diye düşünürken, bir anda karanlıktan aydınlığa kavuştuğumuzda kendimizi 21. yüzyıldan Rönesans çağına ışınlanmış gibi buluyoruz. Tabii bir aydınlanma hissi bu; ancak sadece ısısını tenimizde hissettiğimiz güneşe kavuşmamız anlamında değil, estetik kelimesini sözlüğe kazandıran o sanat güneşinin sokaklarını bir tablo gibi resmettiği, çıplak heykellerinin "Uyuyan Güzel" balesinden bir sahne gibi donup kaldıkları uykudan uyandırılmayı bekledikleri, ama o donmuş hallerinde dahi mermere vurulan hesaplı çentikler sayesinde hareket ettiklerini bizlere hissettirebilen, görkemini ve kudretini himayelerine aldıkları sanatçıların ve ilim adamlarının somutlaşan hayallerinde tarihe kazandırmayı başarmış olan Medici Ailesi'nin insanlığa asırlar önce hediye etmiş olduğu ve hasret kaldığımız bir ruh aydınlanmasını da bize yaşatan bir duygu aynı zamanda. Burası Rönesans'ın beşiği Floransa. Ve birkaç gün için dahi olsa bile o beşikte sallanmak için bizler de buradayız.

Eşit olmayan eski parke taşları üzerinde Duomo Meydanı'na doğru yürürken insan Van Gogh'un şu sözlerini hatırlıyor: "Olağanlık taşla döşenmiş bir yola benzer. Üzerinde kolaylıkla yürünür, ancak bu taşlar üzerinde çiçekler hiç bitmez". Floransa'da taştan yapılmış çiçeklerin kokusunu dahi insan neredeyse alabildiğini hissederken, hayatın çetrefilli zor yollarından yürümüş ve bu sancılı yürüyüşte ruhlarında biten bütün çiçekleri toplamış pek çok yaratıcı bireyin kollektif şuurunun bir araya gelmiş olduğu bir açık hava müzesinde kendini sanatla örülü büyük bir sepet dolusu buketin içinde buluyor; tıpkı Josef Svoboda'nın aynalara yansıttığı tablolarla sahneyi bir anda papatya tarlasına çevirdiği ve o an hatırladığınız İskoç ressam William Ranken'in papatyalı bir resminde sizi Londra'nın yitik çiçek pazarında güneşli bir güne götürdüğü Floransa'nın yeni opera binasında Zubin Mehta'nın idare ettiği *La Traviata* provasında karşınıza hiç beklenmedik bir anda çıkan o dekora bakarken kendinizi bulduğunuz gibi. "Vieuxtemps'ın fesli bir resmini görmüştüm" diyor büyük maestro prova arasında Floransa'ya gelişimin sebebini öğrenince; İstanbul'a 1848'de gelmiş olan Belçikalı keman virtüözünün çok yakınlarda Cihat Aşkın'ın "Dünyanın Kemanları Festivali"nde çalmış olduğu İstanbul'a ithafen bestelediği Opus 22, *6 Morceaux de Salon* (6 Salon Parçası) albümünden "Souvenir de Bosphore", yani "Boğaziçi Hatırası"nı biliyorum da onun fesli bir resmi olduğunu Zubin Mehta'dan Floransa'da duymuş olmak doğrusu beni hayrete düşürüyor. Ben de kendisine *La Traviata*'nın Naum Tiyatrosu'nda

1856'daki İstanbul prömiyerinden bahsediyorum; o zaman İstanbul'da Violetta'yı Verdi'nin bu rolü kendisi için yazmış olduğu, ancak dünya prömiyeri büyük fiyaskoyla sonuçlanan Fanny Salvini-Donatelli söylemişti.

Floransa'dan birkaç sene önce sadece üç saatliğine geçmiştim; Puccini'nin evi Torre del Lago'ya giderken yapmış olduğum bu seyahatteki kısıtlı süre içerisinde yalnızca Bardini Bahçesi'nden şehrin muazzam panoramasına bakabilmiş ve Arno Irmağı'na karşı E. M. Forster'ın "A Room With a View" (*Manzaralı Bir Oda*) romanını hatırlamıştım. Bu defa da aynı geleneği sürdürmenin ötesinde şehri Lucy Honeychurch gibi eski bir Baedeker rehberi ile gezmek arzusundaydım ve 1900'lerin başından kalma bu klasik kırmızı kaplı eski kılavuz kitabı zaman darlığından ancak elektronik olarak ve on saniye içerisinde temin edebilmiştim. Forster kim bilir ne kadar gülerdi bu duruma ve bana kılavuz kitapları bir kenara bırakıp şehrin sokaklarında kaybolmamı tavsiye ederdi; üstelik Santa Croce'ye girdiğim anda İngiliz yazar kulağıma George Emerson'un babasının nasihatını fısıldıyor gibiydi: "Kendini rahat bırak. Anlamadığın o düşünceleri derinliklerinden çıkart ve güneşin altına ser ve anlamlarını öğren". Yüz sene sonra romanda betimlendiği gibi Giotto'nun

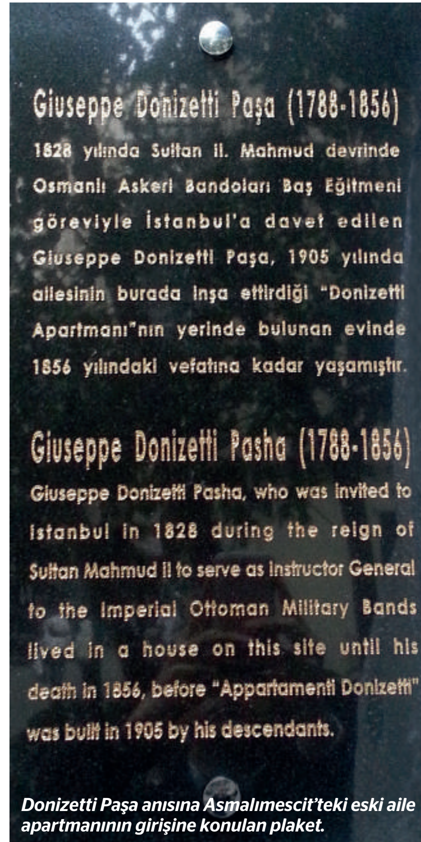
Eski bir Baedeker Floransa kılavuzu.

restore edilmiş fresklerini hâlâ rehberler etraflarına toplanmış turistlere anlatırlarken, dışından Santa Maria del Fiore'ye kıyasla pek de alımlı olmayan bu bazilikanın içinde sakladığı sanat eserleri ve büyük insanların lahitleri ruhumuzun derinliklerinde gizli değerler ve hisler gibi gözlerden uzaktı. Oysa az önce Galileo ve Michelangelo'nun lahitlerinin önünden geçmiş ve Rossini'nin mezarı önüne gelmiştik ve hepsi de bu Gotik Fransisken mabedinin içinde yan yana sıralanmışlardı.

Rossini'nin Asmalımescit'e yazdığı mektup

1868'de Paris'teki vefatından sonra Père Lachaise Mezarlığı'na gömülen Rossini'nin cenazesi 1887'de İtalyan hükûmetinin isteği doğrultusunda Floransa'ya nakledilmişti. Yüzünden tebessüm hiç eksik olmayan Rossini mezarının üzerinde duran büstündeki ifadesinde oldukça ciddiydi, ama bu ciddi bakışlarına bakarken aklıma onunla ilgili komik bir hikâye geldi: Rossini'yi çok seven Paris'teki dostları besteci daha hayattayken bir heykelini yaptırtmak için yüklü bir miktarda para toplamışlar ve heykeltıraş seçmek üzere aralarında tartışırken bir anda yanlarına gelen besteciden "siz hiç heykeltıraş aramayın, o topladıklarınızı bana verin, ben memnuniyetle gider kaidenin üzerinde heykel gibi dururum" teklifini almışlardı. Bu hikâyeyi anımsadıktan sonra tebessümle büyük besteciye tekrar baktığımda artık görkemli lahdin üzerinde ciddi bakışlı donuk bir büst değil, neşeli edasıyla Rossini'yi görüyor gibi olmuştum. Bu duygular şuurumda başka bir anıyı daha çağrıştırmakta ise hiç gecikmemişti; seneler önce Napoli Konservatuvarı Arşivi'nde eski bir kutunun içerisinde Rossini'nin hiç yayımlanmamış el

Rossini'nin Santa Croce Bazilikası'ndaki mezarı.

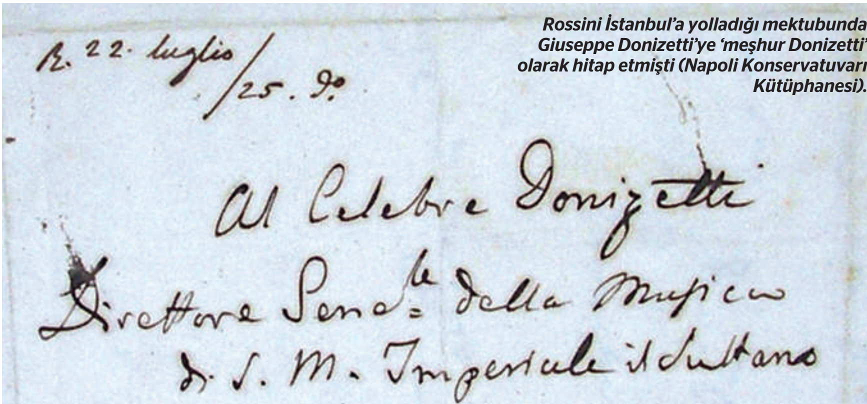
Donizetti Paşa anısına Asmalımescit'teki eski aile apartmanının girişine konulan plaket.

yazması bir mektubunu bulmuştum; 1852 yılının Mayıs ayında Floransa'dan kaleme alınmış olan bu katlanmış mektubun üzerine ulaşacak yerin posta adresi de besteci tarafından yazılmıştı. Rossini o mektubunu Floransa'dan İstanbul'a yollamıştı; üstelik mektup Beyoğlu'na, Asmalımescit Sokağı'na varacaktı. Sultan Abdülmecid için bestelemiş olduğu askeri marşlardan bir tanesinin seçilerek padişaha takdimi hakkında yazılmış olan mektubun alıcısı ise Rossini'nin el yazısından okunduğu şekliyle "Al Celebre Donizetti Direttore Generale della Musica di S. M. Imperiale il Sultano" idi. Rossini İstanbul'da yaşayan Giuseppe Donizetti'yi tanımlamak için zarfına "Meşhur Donizetti" yazmakla yetinmişti. Zira Donizetti'yi Beyoğlu'nda o yıllarda tanımayan yoktu.

Oysa Donizetti'nin adının bir gün Beyoğlu'nda "Onizetti" olacağı Rossini gibi fıkralarla dolu bir ömre sahip bir bestecinin Floransa'da mektubunu yazarken kulağına fısıldanmış olsa, o bile herhalde buna inanamazdı. Asmalımescit'te İtalyan paşanın oturduğu konağın arsasına sonradan yapılan aile apartmanı "Appartamenti Donizetti"nin mermere kazınmış adı zaman içerisinde erozyona uğrayarak harfleri bir bir kayboldukça geriye sadece "ARTAME ONIZETTI" yazısı kalmıştı. Sonraki sahipleri de bu tarihi eski binanın adını "Artame Onizetti Apartmanı" olarak benimsemişlerdi. Bu bir Roma kalıntısı değil, sadece 100 sene öncesine ait bir apartman yazısı; ama kültür mütasyonunda adı "Onizetti" oluvermişti. Oysa İngiliz Charles Edward Goad'un 1904-1906 yılları arasında hazırlamış olduğu son derece detaylı İstanbul sigorta haritalarında bu apartman kısaltılmış haliyle "APPARTS. DONIZETTI" olarak belirtilmişti. Rossini de mektubunu bu sokağa yollamıştı. Floransa'da bütün bunları hatırlamak ne kadar da anlamlı idi; üstelik ne güzel ki *Andante*'nin girişimiyle 2014 yılının Aralık ayında metnini şahsen kaleme almış olduğum Donizetti Paşa anısına bir plaket Asmalımescit Sokağı'ndaki bu apartmanın duvarına Beyoğlu Belediye Başkanı tarafından çakıldı; Artame Onizetti Apartmanı'nın duvarında Donizetti Paşa anısına bir plaket yerini buldu. Eğer yolunuz düşer de bir gün bu binanın önünden geçerseniz Rossini'nin mektubunu da hatırlamanızı dilerim (mektubun tam metni için bkz: Emre Aracı, *Donizetti Paşa*, YKY, 2006).

Fausto Zonaro ve II. Abdülhamid'in oğlunun veda ziyareti

Beni bu defa Floransa'ya getiren Rossini ya da Sultan'ın başmüzisyeni Donizetti değil, bir ressamdı; hem de "Ressam-ı Hazret-i Şehriyari" makamına getirilmiş olup, yirmi yıl boyunca İstanbul'u evi kabul etmiş olan bir başka İtalyan sanatçı: Fausto Zonaro. Donizetti bir zamanlar müzik kültürü açısından Osmanlı sarayında neyi temsil etmiş ise Zonaro da resim sanatı açısından Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız'ında aynı değerleri temsil etmekteydi. Dolayısıyla ülkelerinden göç etmiş bu iki İtalyan sanatçıyı Floransa gibi bir şehrin kalbinde Medici Ailesi'nin bir sarayında sergi ve konserle birleştirmek çok da anlamlıydı. Zonaro sergisini düzenleyerek konser için Zubin Mehta'nın müzisyenlerini angaje eden Erol Makzume Bey bana meşhur "Magi Şapeli"nin bulunduğu, Cosimo "Il Vecchio"nun inşa ettirdiği 15. yüzyıldan kalma Palazzo Medici Riccardi'nin avlusunu gösterdiği zaman böylesine tarihî bir mekânın taş duvarlarında bir saat için dahi olsa müziğimizin aksini geri duyacak olmanın heyecanını hissetmemek imkânsızdı. Pencerelerini Michelangelo'nun tasarladığı, Londra'daki Oxford ve Cambridge Kulübü'nde bir kopyasının önünden hep geçtiğimiz Donatello'nun meşhur "David"

R. 22. luglio / 25. 9o

Al Celebre Donizetti
Direttore Gen.le della Musica
di S. M. Imperiale il Sultano

Rossini İstanbul'a yolladığı mektubunda Giuseppe Donizetti'ye 'meşhur Donizetti' olarak hitap etmişti (Napoli Konservatuvarı Kütüphanesi).

"Ressam-ı Hazret-i Şehriyari" Fausto Zonaro - otoportre (Masi Belediyesi).

Eski bir kartpostalda Palazzo Medici Riccardi (Emre Aracı koleksiyonu).

Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi (Vedat Kosal, Osmanlı'da Klasik Batı Müziği, 2001).

heykelinin yerine sonradan yerleştirilen Baccio Bandinelli'nin eseri Yunan mitolojisinin efsanevi şair müzisyeni Orpheus'un bizleri kaidesinden izlediği bu tarihî sarayın avlusunda Floransa'nın sesine karışmak, keşke mermerden çıkma ozanın "lir"i kaybolmuş olmasaydı da durduğu yerde seslerimizle birkaç telini titretebilmiş olsaydık diye ummak, Arno'nun akıp giden suyu gibi, geçmişin mayasında kaybolup gitmek, bir an için dev kapının dışından geçen polis arabasının içeri akseden sirenini aynı tonalitede yakalayarak sanki hiçbir şey olmamışcasına müziğimize devam etmek ve bir temsilden diğerine, *La Traviata*'nın Mehta idaresinde o akşamki galasına yetişecek olan orkestra müzisyenlerini geç bırakmamaya gayret etmek. Medici sarayında 1 Nisan 2015 günü o bir saat içerisinde yaşanan hislerden bazılarıydı bunlar.

Konseri açan Jean Baptiste-Lully'nin bestesi *Marche pour la cérémonie des Turcs*, "Türkler'in Merasim Marşı"nı bugüne kadar pek çok yerde idare ettim; ama bestecinin doğmuş olduğu Floransa'da ve belki de bir an için avlusunda dolaştığı bu sarayda elimde çevgenle yönetmek çok özel bir histi. Sıra Sultan Abdülaziz Han'ın "Valse Davet"ini idare etmeye geldiğinde ise çok kısa bir süre sonra Hollandalı bir orkestranın talebi doğrultusunda onun bestesinin notalarına ulaşmaya çalışan bir ajanstan alacağım yazışmada benden "Mr. Han"ın irtibatlarını isteyeceklerini ve benim de kendilerine Osmanlı'nın 32. padişahının 139 sene önce aramızdan ayrılmış olduğunu bildireceğimden habersizdim. Konserin son eseri olan "Grand Marş"ın bestecisi Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi'nin Zonaro ile çok dokunaklı bir bağlantısı ise sergi hazırlıkları sırasında Erol Bey ile tesadüfen sayfalarını çevirdiğimiz ressamın ziyaretçi defterinde karşımıza çıkmıştı: "Buraya büyük bir mutlulukla

Palazzo Medici Riccardi'de Emre Aracı idaresinde 'Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği' temalı konser - 1 Nisan 2015.

yazıyorum ki Bay Zonaro hiç şüphesiz şu anda Doğu'nun en saygın ressamıdır. Son derece gerçekçi, keskin ve hiç kimsenin yapamadığı tarzda bir renk kullanımıyla manzaraları ve Doğu görüntülerini yeniden canlandırmayı çok iyi biliyor. Hocanın bence her biri şaheser olan en güzel resimlerinden belirli sayıda edinebilmiş olmanın mutluluğunu da ayrıca duydum". Bu satırları 10 Ocak 1910'da Zonaro'nun atölyesini bizzat ziyaret eden Burhaneddin Efendi Fransızca olarak ve çok güzel bir kaligrafiyle kaleme almıştı. 105 sene sonra şehzade besteci ve babasının İtalyan ressamı; iki yaratıcı insan, Floransa'da işte böyle bir konser ve sergide tekrar buluşmuşlardı.

Şehzade Burhaneddin Efendi, Zonaro'yu Sultan Abdülhamid'in kendisine tahsis etmiş olduğu Beşiktaş Akaretler'de kısmen galeriye çevirdiği büyük dairesinde padişahın tahttan indirilmesinin ardından ülkesine geri dönmek üzere tablolarını paketlerken ziyaret etmiş ve anılarında ressam o anı şöyle hatırlamıştı: "Soğuk bir sabah vakti hırsla kasaları çiviliyordum. Dışarıda göz gözü görmeyen bir tipi vardı. Kapının çıngırağı çalındı. Koşup açtım; iki kişi kendini içeri attı. Şehzade Burhaneddin Efendi Hazretleri ve kâtibi. Bu aziz delikanlı, hazırlıklarımı görünce üzüldü. O heyecan dolu anda kâtibi araya girerek: "Veliaht Hazretleri tablolarınızdan satın almak istiyorlar. Kendileri yola çıkmanızdan önce sizi selamlamak istediler ve şu sırada tanınmak istemedikleri için yürüyerek geldiler," dedi [...] Son derece sıcakkanlı bu solgun yüzlü gencin böyle çok ince tavırları ve çok yüksek bir sanat duygusu vardı. En çok da müzik ve resme ilgi duyuyordu" (Fausto Zonaro, *Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl*, YKY, 2008, s. 328). Medici sarayında elimizde tuttuğumuz Zonaro'nun o sararmış ziyaretçi

Zonaro'nun Beşiktaş Akaretler'deki evinden yapmış olduğu akşam tablosu (özel koleksiyon).

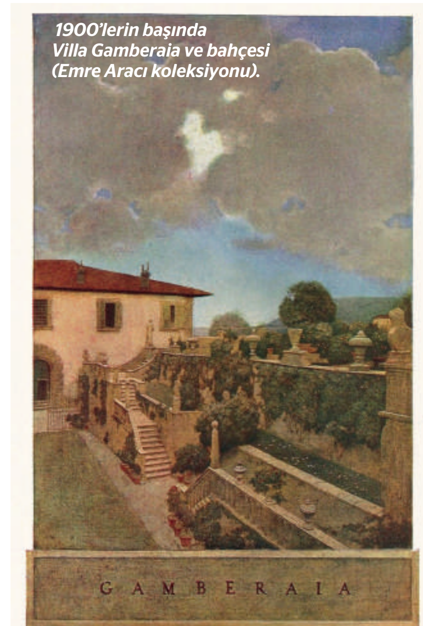
Şehzade Burhaneddin Efendi'nin bestesi 'Grande Marche' (Emre Aracı koleksiyonu).

defterine Burhaneddin Efendi muhtemelen dinleyicilere konserde de okuduğum o notu o gün düşmüş olmalıydı. Dahası sergide öyle bir tablo vardı ki Zonaro akşam vakti Akaretler'deki apartman dairesinin penceresinden Beşiktaş sahiline bakarak mehtabın suya vuran aksini ve yokuştan aşağı pek çoğumuzun yürüyüp inerken, eski bir apartman adının dökülmüş harfleri gibi, belki de ne kadar değişmiş olduğunu fark edemediğimiz muhteşem bir manzarayı o anın duygularıyla ölümsüzleştirmişti. Anı defterine yazılmış birkaç satır, tablolar ve besteler; yitik sandığımız bir zaman bundan daha muhteşem bir şekilde şuurlarda yeniden doğabilir mi?

Çaykovski: Beethoven'ın Michelangelo ile ruhsal bir bağı olmalı

Bu duygularla Ponte Vecchio'dan geçerken eskrim yaparcasına "selfie" çeken turistlerin sopalarına çarpmamaya özen göstererek, Berlioz'un bir operasına da konu olan Benvenuto Cellini'nin büstüne bakıyorum; heykeltıraş, kuyumcu ve müzisyen - "artiste complet"; bu çok yönlü sanat bütünlüğü Floransa'nın ruhunu fazlasıyla özümsüyor. Şair, yazar, ressam veya müzisyen olsun, mutlu ya da melânkolik, bu şehir mıknatıs gibi yaratıcı insanları asırlardır kendisine çekiyor. Bunlar arasında 1878 yılının Aralık ayında aynı anda Floransa'da bulunan ve yürüyüşte veya operada birbirlerini uzaktan görmelerine rağmen karşılaşmamak koşuluyla, hemen hemen her gün aralarında mektuplaşan Çaykovski ve Madame von Meck'i unutmamak lazım. Ne yazık ki bu ziyaretimde izlerini sürmeye hiç vaktim yok; Floransa'dan başka bir hatıra olarak bu başka bir makalenin konusu olmalı; "Souvenir de Florence" ve "Pique Dame"ı dinleyerek yapılmalı bu yolculuk. Bugün Villa Cora adıyla otel olan Villa Oppenheim'da hiç olmazsa bir beş çayı içilmeli, Via San Leonardo'da Çaykovski'nin kalmış olduğu evin duvarındaki anı plaketine bakılmalı ve onun geniş Rus bozkırlarından Toskana'nın tatlı tepelerine gelmiş olduğuna tanık olunmalı. Ayrıca San Lorenzo'daki Medici Şapeli'ne girdikten sonra 28 Şubat 1878 tarihli mektubunda Madame von Meck'e "Devasa ve güzel. Burada ilk defa Michelangelo'nun dehasını en kuvvetli şekliyle kavrayabildim. Bence Beethoven'ın onunla ruhsal bir bağı olmalı. Aynı nefes ve güç, zaman zaman güzelliğin sınırlarını aşan, karanlık ve bunalımlı duygular içerisinde aynı cüretkâr cesaret" yazan Çaykovski gibi Michelangelo ve Beethoven kıyaslanmalı.

Ruhsal bağları aramak: sanatta, geçmiş ve gelecekte, disiplinler arasında, insanlar arasında, kimi etrafımızda, kimi asırlar öncesinde, bir tabloda veya bir heykelde; sanki bütün bir ömür aramakla geçiyor. Luigi Zalum Bey'in nazik davetiyle geldiğimiz evi, Edith Wharton'ın bir zamanlar hayran kaldığı, Villa Gamberaia'da sıcak bir öğlen yemeği sonrası pencereden bakarken de bu bağları düşünüyorum; selvi ve çam ağaçlarıyla bezeli, lükstrümlerin cetvelle çizildiği, üzerlerinde tabaka tabaka zamanın izlerini taşıyan heykellerin serpiştirildiği yemyeşil çimler içerisinde ve yeni bitmiş papatyalar arasında, Harold Acton'ın ortamını "neşeli bir sükûnet" olarak tanımladığı bu muhteşem İtalyan bahçesinden Santa Maria del Fiore'nin kubbesini uzaklarda seçerken, bu manzara karşısında nedense Floransa hatırası olarak Covent Garden'ı ve bir konseri anımsıyor, "Chi il bel sogno di Doretta" aryasını duyar gibi oluyorum...

1900'lerin başında Villa Gamberaia ve bahçesi (Emre Aracı koleksiyonu).